

मुखपृष्ठ

श्रीमंत छत्रपती शिवाजी महाराज व गौड सारस्वत ब्राह्मण

छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वराज्य स्थापनेचे कार्य सुरु केले होते. त्या काळातील म्हणजे इ.स. १६६४ च्या सुमाराची ही घटना आहे. (या प्रसंगाचा उल्लेख कोणत्याही बखरीत अगर शिवचरित्रात आलेला नाही. परंतु त्यासंबंधीचा मजकूर असलेला अस्सल कागद शिवाजी विद्यापीठाच्या ग्रंथसंग्रहात आहे, त्यामुळे या गोष्टीची सत्यता पटते.) छ. शिवाजी महाराजांनी १६६१ च्या मार्चमध्ये राजापूर घेतले व नंतर इ.स. १६६३ च्या मे महिन्यात कुडाळ घेतले व या प्रांताचा कारभार पाहण्यासाठी छ. शिवाजी महाराजांचे अधिकारी या भागात म्हणजे दक्षिण कोकणात आले. त्या वेळी शेणवी जातीचे म्हणजे गौड सारस्वत ब्राह्मण हे गावच्या वसुलीचे व हिशेबाचे काम करीत होते. त्यांना शिवाजी महाराजांच्या अधिकाऱ्यांनी त्यांची जात, गोत्र, प्रवर, कुलदैवते इत्यादी माहिती विचारली असता त्यांना या प्रश्नांची

उत्तरे समाधानकारकपणे देता आली नाहीत व शेणवी लोक मासे खातात व शेतीचीही कामे करतात हे पाहून तुम्ही स्वतःला ब्राह्मण म्हणविता, पण तुम्ही ब्राह्मण नसून शूद्र आहात, असे शिवाजी महाराजांच्या अधिकाऱ्यांनी त्यांना म्हटले. या गोष्टीचा त्यांना राग आला व त्यांच्यापैकी काही शेणवी, म्हणजे गौड सारस्वत ब्राह्मण लोक शिवाजी महाराजांना रायगडावर जाऊन भेटले व शिवाजी महाराजांना म्हणाले की, आम्ही विजयनगरच्या राज्यात होतो. नंतर आदिलशाहीचे राज्यात होतो, परंतु आम्हाला त्यांनी शूद्र म्हटले नाही. परंतु तुमचे अधिकारी आम्हाला शूद्र म्हणतात हे बरोबर नाही, अशी तक्रार केली. त्या वेळी शिवाजी महाराजांचे सल्लागार व विद्वान पंडित गागाभट्ट हे रायगडावर हजर होते. त्यांना बोलावून शिवाजी महाराजांनी या तक्रारीची चौकशी करून त्यांना सल्ला देण्यास सांगितले.

त्या वेळच्या प्रचलित पद्धतीप्रमाणे किरकोळ धर्म प्रकरणांचा निर्णय किंवा निवाडा करण्याचा अधिकार धर्माधिकाऱ्यांना होता व त्यापेक्षा थोडा अधिक महत्त्वाचा प्रश्न असेल तर ते प्रकरण शंकराचार्यांच्याकडे निर्णयासाठी धर्माधिकारी पाठवत व त्याहीपेक्षा अधिक महत्त्वाचा प्रश्न असेल, तर सर्व धर्मपंडितांना बोलावून धर्म सभा भरवीत व त्यामध्ये त्या प्रश्नाचा निवाडा केला जात असे. असे रत्नागिरी व सावंतवाडी गॅझेटियरचे पान ४११, वरून दिसते. बॉम्बे गव्ह. गॅझेट व्हॉल्यूम १० प्रकाशन काल १८८० वरून दिसते.

रघुनाथ नावाच्या एका रामभक्ताने शालीवाहन शके १५८९ प्लवंगनाम संवत्सरे (इ.स. १६६७) साली गोव्यातील शिवपूर किंवा शिवोली येथे रामनवमीला कोकण महात्म्य किंवा कोकणाख्यान ही लहानशी, म्हणजे १३०३ ओव्या असलेली पोथी लिहून पुरी केली आहे, त्यामध्ये ही सर्व हकीकत आली आहे. ही पोथी आतापर्यंत तीन ठिकाणांहून प्रकाशित झाली आहे, ती अशी- बेळगाव येथून शके १८३१ (इ.स. १९०९)

श्री. हरी भिकाजी सामंत यांनी प्रकाशित केली आहे. त्याची प्रत माझ्या संग्रही आहे. दुसरी प्रत श्रीपाद व्यंकटेश वागळे यांनी शके १८३१ साली (इ.स. १९०९) साली मुंबई येथे प्रकाशित केली आहे. त्याची झेरॉक्स प्रत मला मिळाली आहे. तिसरी प्रत मुंबई येथे १९४७ साली दत्तात्रय विनायक पाठक यांनी प्रकाशित केली आहे. परंतु प्रयत्न करूनही ती मजला अद्याप पाहावयास मिळालेली नाही, हे येथे नमूद करावेसे वाटते.

ज्या वेळी छ. शिवाजी महाराज स्वराज्य स्थापनेचे कार्य करीत होते, त्या वेळी त्यांना किल्लेदुरुस्ती करण्यासाठी, सैन्य उभारण्यासाठी द्रव्याची अत्यंत गरज होती. त्या वेळी त्यांनी हरएक प्रकारे द्रव्य जमा केले व शून्यातून स्वराज्य निर्माण केले. त्या वेळी एखादा सामान्य राजा असता, तर त्यांनी सांगितले असते, की या क्षुल्लक प्रश्नाकडे लक्ष देण्यास मला

इतिहास

मंथन

आगामी

एडिटर्स चॉईस

संस्कृती

कोश

शोध

निरीक्षण

मुक्तपीठ

गाथा

Hurry NRIs! Special
FREEDOM offer

Exclusive NRI Offer!

Personalised
Predictionsonline Auctions &
Shop for Nokia,

[Samsung and Sony
Mobiles](#)

[online store reviews](#)

[Freedom offer on NRI
Account](#)

आता वेळ नाही, स्वराज्य स्थापनेनंतर त्याचा विचार करू. परंतु छ. शिवाजीराजांसमोर राजाचे कर्तव्य, 'लोकरंजन' प्रजेचे समाधान हे प्रमुख होते व आपल्या राज्यात लोक म्हणजे प्रजा संतुष्ट असली पाहिजे, ती नाराज असता कामा नये, हे उद्दिष्ट व ध्येय होते. म्हणून त्यांनी त्या वेळच्या धर्मसभेचा सगळा खर्च सोसला व प्रजेला न्याय देण्याचा अभूतपूर्व प्रयत्न केला. त्या वेळी काशीसारख्या दूरच्या ठिकाणाहून पंडित बोलावणे, त्यांचा प्रवासखर्च व दक्षिणा देणे म्हणजे किती खर्चाचे होते, याची कल्पना करता येणार नाही. हे शास्त्री, पंडित चालत येणे शक्य नव्हते, ते पालखीतून, गाडीतून, घोड्यावरून अगर रथातून आले, तर त्यांचा तो खर्च देणे ही गोष्ट शिवाजी महाराजांनी सहजपणे केली. एकाच पंडिताचा नव्हे, तर अशा अनेक पंडितांचा हा खर्च करून ही धर्मसभा केली व गौड सारस्वत ब्राह्मण हे मासे खात असले, तरी ब्राह्मणच आहेत व त्यांना ब्रह्मकर्माचा अधिकार आहे, असा निर्णय त्या धर्मसभेने दिला व या निर्णयाच्या प्रती करून त्या त्यांनी गावोगावच्या धर्माधिकाऱ्यांना पाठवल्या. त्यातील एक प्रत सावंतवाडीचे धर्माधिकारी श्री. देवस्थळी यांना पाठविली. ती प्रत त्यांच्याकडून जयराम ग्रामोपाध्याय वालावलीकर यांनी आणली व कोल्हापूरचे पंडितराव यांच्याकडे पाठविली व ती पंडितराव यांच्याकडेच राहिली व त्यांच्याकडील हस्तलिखितांच्या संग्रहाबरोबर शिवाजी विद्यापीठात आली व ती सध्या तेथेच आहे. पूर्वी दधीची ऋषी सरस्वती नदीच्या तीरावर घोर तपश्चर्या करीत होते. त्यांची तपश्चर्या भंग करण्यासाठी देवांनी अलंबूशा नावाची एक अप्सरा त्यांच्याकडे पाठविली. तिचे सौंदर्य पाहून ते मोहित झाले व त्यांचे वीर्य सरस्वती नदीत पडले व त्यापासून सरस्वती नदीला जो मुलगा झाला तो सारस्वत ऋषी होय. तो वेदशास्त्र पारंगत होता. परंतु त्या वेळी १२ वर्षे महाभयंकर दुष्काळ पडला व लोकांना अन्न-पाणी मिळेना. त्या वेळी सरस्वती नदी आपल्या मुलाला म्हणाली, मी तुला रोज उत्तम मासे देते, ते तू खा व वेदांचे रक्षण कर. त्याप्रमाणे त्याने केले व वेद जिवंत ठेवले. इतर ब्राह्मण अन्नासाठी गावोगावी व देशोदेशी हिंडले व त्यांच्या वेदाध्ययनात खंड पडला व ते वेद विसरले. परंतु त्यांना समजले की, सारस्वत ऋषींनी वेद जिवंत ठेवले आहेत. ते ऐकून त्यांना आनंद झाला व ते सारस्वत ऋषींना भेटले व म्हणाले की, आम्ही सर्व वेद विसरलो आहोत, आम्हास तुम्ही वेद शिकवा. ते सारस्वत ऋषींनी एका अटीवर मान्य केले. ते म्हणाले, सारस्वत ऋषींचे शिष्यत्व पत्करावे व त्यांच्या आसनासाठी रोज मूठभर दर्भ सारस्वत ऋषींना द्यावेत व याप्रमाणे सारस्वत ऋषींनी त्या वेळी १० हजार शिष्य तयार करून वेद जिवंत ठेवले.

त्या वेळच्या राज्यकारभारातील दुसरी मोठी अडचण म्हणजे ब्राह्मण गुन्हेगारांच्या शासनाबाबतचे परावलंबित्व कोणताही वाद ब्राह्मणांनी उपस्थित केला, अगर ब्राह्मणाविरुद्ध केला, तर शिवाजी महाराजांना निर्णय घेण्याला रुढीने मान्यता नव्हती. ब्रह्मवृंदास जमवून किंवा काशीस्थ ब्राह्मणाकडून सर्व वाद सोडवावे लागत. तत्संबंधीची आज्ञा पंडितरावांच्याच नावाने काढणे भाग असे. इतर जमातींना त्यामुळे ताप होई. त्यांच्यावर अन्यायही होत असे. त्यातून रघुनाथ पंडितराव राजनिष्ठेने काही धडपड करी, तर त्याचा इतर ब्राह्मण द्वेष करीत. ब्राह्मण मंडळींना रघुनाथ पंडितरावांचा कसा हेवा वाटत होता, यासंबंधी कवींद्र लिहितो.

“पण्डितानां गुणध्वंसादिप्राणां मानखंडनात् ।

उपमर्दात्कवीन्द्राणां गणाकांता प्रहासतः ॥११॥

रघुनाथः क्षयविष्टो विशिष्टोऽपि घरातले ।

प्रययावतिवेगेन दिदक्षुरमरावतीम् ॥१२॥ ११२७

सारांश :- अभिषिक्त राजा म्हणून प्रतिष्ठा नसलेले शिवाजी महाराजांना सामाजिक व धार्मिक बाबतीत सत्ता नव्हती. हा रुढीचा दंडक राज्यकारभारात आड येऊ लागला. अशा परिस्थितीत उभारलेले राज्य वाढत्या तेढीने लयास जाण्याची धास्ती वाटू लागली. प्रजेलाही हा जाच जाणवत होता. समकालीन परमानंद कवींद्र या परिस्थितीचे वर्णन करतो ते खालीलप्रमाणे.

“प्रसभाहृतवितेभ्यु प्रणाशने ।

बिभ्युरिभ्यास्ततस्तेभ्यो व्याघ्रेभ्यो गोव्रजा इव ॥५५॥

निःस्वीभूय बभुस्तत्र तपस्विन्य इच प्रजा “ ॥५६॥११२८

परंतु या मंडळींना दूर करण्यापलीकडे त्यास शिक्षा करण्याचा अधिकार नव्हता. इतर जातीयांना कडक शासन मिळत असे. सारांश- छत्रसिंहासनाची प्राणप्रतिष्ठा करून साधिकार राज्यपद मिळविण्याखेरीज श्रेष्ठ जातीच्या गुन्हेगारांना शासन

करण्याचा अन्य उपाय राहिला नव्हता. ही राजप्रतिष्ठा झाल्यानंतर मात्र शिवाजी राजांनी आपल्या न्यायाधीशाकडून किंवा कारकून व सरकारकडून चौकशी करून अथवा जातीने चौकशी करून गुन्हेगारांना कडक शासन देण्यास मागे पुढे पाहिले नाही. राज्याभिषेक होताच अगदी १५ दिवसांतच शिवाजी महाराजांनी जातीधर्माच्या व्यवस्थेबद्दलची आज्ञापत्रे आपल्या नावाने काढली आहेत. सारांश- गागाभट्टांची सूचना राज्यकारभाराच्या दृष्टीने अत्यावश्यक व महत्त्वाची असल्याने पत्नी-विरहाच्या शोककालातही शिवाजी महाराजांनी राज्याभिषेकाच्या सांगतेची तयारी करविली व राज्याभिषेक करवून घेतला. त्यामागे छ. शिवाजी महाराजांची सामाजिक, न्याय व धार्मिक समतेची भावना होती व त्यास गागाभट्टासारख्या पंडितांचे व धर्मशास्त्रज्ञांचे सहाय्य लाभले. गागाभट्टांना निव्वळ विद्वत्ता व पांडित्य नव्हते, तर काशीस्थ पंडितही त्यांच्या घराण्याला मान देत व रजपूत राजे व सरदार त्यांना मानत असत. ते त्यांचे पांडित्य व आचार यास कारणीभूत होते. (श्री छ. शिवाजी महाराज यांचे विचिकित्सक चरित्र- लेखक- वा. सी. बेंद्रे, १९७२, पान ७४१ व ७४२ पाहा)

कोंकणाख्यान ऊर्फ सारस्वत ब्राह्मण आख्यानकाराने या सर्व प्रसंगाचे वर्णन थोडक्यात खालीलप्रमाणे केले आहे.

हा देश तळ कोंकण ॥ विजयानगरी रायाचा जाण ॥ झाला म्लेंच्छ राजा निर्माण ॥ त्याणें देश दक्षिण घेतला ॥६॥ कोंकण अधिकाऱ्याची जात ॥ भेटले नगर लोक समस्त ॥ लेखक पुढारले तेथ ॥ देश वृत्तांत सांगाया ॥७॥ लेखकांचा परिचय होता ॥ पुसती त्यांच्या ज्ञाति, वृत्तांत ॥ कुडस्थळे ऐसें वृत्तांत ॥ सांगता रुढी प्रथम हे पडली ॥८॥ त्यांनी यासी ज्ञाति वृत्तांत पुसिल ॥ यानी ग्रामा भिधान सांगितले ॥ त्यापासूनी हे कुडस्थळे हे चालिले ॥ परिपाठ म्लेंच्छ राज्यांत ॥९॥ देशी जनाच्या विरोधास्तव ॥ केळोशी कुडस्थळे ग्राम नाम ॥ कोंकणें म्हणती सर्वथेव जन ॥ त्वां केल्या आक्षेपाचे ॥१०॥ एकशत पंचषष्टी वर्षे पर्यंत ॥ देश म्लेंच्छ विजापुरांत ॥ होता मग छत्रपतीसी हस्त गत ॥ शुभकृत संवत्सरी पै झाला ॥११॥ शके पंधराशें चौऱ्याऐशी ॥ छत्रपती आले कुडाळासी ॥ नाम ठेविलें प्रतापगिरीसी ॥ मनोहर ज्येष्ठमाशीं बसविला ॥१२॥ प्रथम राजापूर हस्तगत केले ॥ तेथ वृत्तिवंत लेखक भेटले ॥ त्यासी महाराष्ट्र क्षणितले ॥ त्यांनी सांगितले शणवी आम्ही ॥१३॥ मग साळसी कुडाळ हस्तगत ॥ होतां शेणवी नामाचे वृत्तिवंत ॥ लेखक तेची मिळाले समस्त ॥ मग क्षणती जाति स्वतंत्र ॥१४॥ महाराष्ट्र ब्राह्मण विचक्षण ॥ ज्ञाती विचार कळावया कारण ॥ शेणवी यासी करिती प्रश्न ॥ परी पुराणोक्त वचन कोणी न देती ॥१५॥

प्रथम छत्रपतीच्या राज्यामाझारी ॥ महाराष्ट्र ब्राह्मण सर्व कारभारी ॥ या कोंकण देशीं प्रवेशले यावरी ॥ या ब्राह्मणाचा परी पुसती ॥१०॥ तुम्हांसी शेणवै म्हणती या देशी ॥ तुमचा वृत्तांत आहे आद कैसी ॥ पुसती कर्म धर्न आचारासी ॥ गोत्र प्रवरांसी पुसती ॥११॥ षट्कर्म सोळा संस्कार ॥ वेदोक्त कर्म ब्राह्मणासी अधिकार ॥ येथ तुमचा कैसा आहे विचार ॥ तो समग्र सांगा ह्मणती ॥१२॥ ते महाराष्ट्र देशी आले नूतन ॥ त्यांसी प्रसंगे होतां संभाषण ॥ आसोनी नेणती पुराणोक्त वचन ॥ ह्मणती आम्ही ब्राह्मण येथिंचे ॥१३॥ आम्हां आहे ती त्रिगोंत्रें ॥ आहे व्रतबंध गायत्रि मंत्र ॥ पृच्छा करिती होती निरोत्तर ॥ आक्षेपा प्रत्युत्तर न देवे ॥१४॥

मग ते आणिकासी पुसतीं ॥ ते सप्त गोत्री आहेत ह्मणती ॥ विचारितां निरोत्तर होती ॥ भांबावती प्रत्योत्तरीं ॥१०१॥

मग रायगडिं या प्रांतीचे ॥ शेणवी गेले वृत्तिवंत देशीचे ॥ तेव्हां गंगा भटे तयांचे ॥ सांगितले रायाच प्रश्नोक्ती ॥१०८॥ रायें गंगा भट सी पुशीलें ॥ त्याने वेदोक्त कर्म यांसी आहे म्हणीतलें ॥ व्रतबंधासी सर्व सांगितलें ॥ मग कळो आले पै सर्वांसी ॥१०९॥ राजद्वारी प्रगटतां मात ॥ ते जर्गी ठाउके होत ॥ मग वर्ततीत येऊनी एकमेकांत ॥ वेगळीलें कुडस्थळा ॥११०॥

कोंकणोख्यान- उत्तरार्ध अध्याय ४ था

छत्रपती राजया पासोन् ॥ कळों आला विचार पूर्ण ॥ करूनियां प्रवास मगन ॥ उदरवृत्ती पै करिती ॥

भार्गव क्षेत्र परम पवित्र ॥ रमणीय मनोहर विचित्र ॥ तेथ ग्रामाभिधान शिवपुर ॥ तेथ हा ग्रंथ निर्मिला ॥१८॥ जे गौड देशीं ब्राह्मण ॥ सासष्टि देशी अग्रहार स्थान ॥ तेथ एक कौशिक गोत्री जाण ॥ तीर्थ पर्याटण करी ॥१९॥

महामंगलानंद मधुमासीं ॥ शुल्कपक्षीं श्रीरामनवमी ॥ भानुवासर पुष्य नक्षत्रासी ॥ कोंकणाख्यानासी संपविले ॥२२॥ शके १८८९ पंधराशें एकुणनव्वदासी ॥ प्लंगनाम संवत्सरासी ॥ अति उत्तम उत्तरायणासी ॥ ह्मणे नी ग्रंथासि संपविले ॥२३॥

आतां माझी विनंती ॥ एक नाही वदलों स्वमती ॥ येथ साह्य सखा रघुपती ॥ ग्रंथ वचनोक्ती प्रकटली ॥२४॥

कोंकणाख्यान उत्तरार्ध- अध्याय ८ वा

